

СИМВОЛІКА ЯК ЛІНГВАЛЬНО ОПОСЕРЕДКОВАНИЙ ЗАСІБ ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В МОДЕРНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню мовної картини світу модерної поезії та особливостей її втілення в символіці. Проаналізовано, яким чином мова зумовлює світосприйняття поетів-модерністів. Виявлено чинники, що вплинули на формування мовної картини світу модерного поетичного дискурсу. Визначено особливості втілення мовної картини світу в символіці модерної поезії. Доведено, що вибір мовних засобів, які виражають символічний компонент значення, є виявом мовної особистості і має універсальні й національні смислові складові.

Ключові слова: *символіка, мовна картина світу, світосприйняття, вербалізація, модерний поетичний дискурс.*

Яценко Э.А. Символика как лингвально опосредствованное средство объективизации языковой картины мира в модернистическом поэтическом дискурсе. *Статья посвящена исследованию языковой картины мира модернистической поэзии и особенностей её воплощения в символической. Проанализировано, каким образом язык обуславливает мировосприятие поэтов-модернистов. Выявлены факторы, которые оказали влияние на формирование языковой картины мира модернистического поэтического дискурса. Определены особенности воплощения языковой картины мира в символической модернистической поэзии. Доказано, что выбор языковых средств, которые выражают символический компонент значения, является проявлением языковой личности и имеет универсальные и национальные смысловые составляющие.*

Ключевые слова: *символика, языковая картина мира, мировосприятие, вербализация, модернистический поэтический дискурс.*

Yatsenko E.O. Symbolism As a Language Mediated Means of the Objectification of the Linguistic World-Image in the Poetic Discourse of Modernism. *The article is dedicated to the investigation of the linguistic world-image in the modernistic poetry and its incorporation in the symbolism. The way the language determines the world perception of the modernistic poets has been analyzed. The factors that have influenced the formation of the linguistic world-image in the poetic discourse of modernism have been revealed. The peculiarities of the incorporation of the linguistic world-image in the symbolism of the modernistic poetry have been determined. The choice of linguistic means that express the symbolic component of the meaning has been proved to be the manifestation of the language personality and contains universal as well as national components.*

Keywords: *symbolism, linguistic world-image, world perception, verbalization, poetic discourse of modernism.*

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки посилюється інтерес дослідників до мовної особистості, а саме до відображення в мові знань і уявлень про світ. Проблему мовної картини світу на лінгво-когнітивних засадах вивчали такі науковці, як В.О. Маслова, В.В. Левицький, О.С. Кубрякова, А. Вежицька, Дж. Фізер, В.Н. Телія та ін. Проте до сьогодні немає чіткого й остаточного тлумачення поняття мовної картини світу. Також межі між картиною світу, як відображенням реального світу, і мовною картиною світу, як фіксацією цього відображення, залишаються нечіткими, невизначеними,

тому в рамках пропонованого дослідження виявляється перспективним розмежувати ці два поняття та визначити їх взаємозумовленість на основі дослідження їх прояву в модерному поетичному дискурсі як особливо мовному утворенні. Цим зумовлюється актуальність обраної теми розвідки.

Мета статті – дослідити особливості мовного втілення світосприйняття поетів-модерністів у символіці поетичних текстів і визначити, яким чином рідна мова зумовлює їхнє світорозуміння. Відповідно до поставленої мети завдання статті – розмежувати поняття картини світу і мовної картини світу в контексті модерного поетичного дискурсу, а також визначити особливості їхнього прояву в тексті у формі символу. Для виконання поставленої мети і окреслених завдань ми застосовуємо системно-функціональний підхід до художнього поетичного тексту й керуємося когнітивним методом і методом дискурсивного аналізу.

Дослідження когнітивно-семіотичних особливостей символіки модерного поетичного дискурсу невід'ємно пов'язане із вивченням картини світу поетів-модерністів, що лінгвально втілюється в символіці цих текстів і чинить вплив на формування їх смислового наповнення. Оскільки в модерному поетичному дискурсі мова є засобом відображення особливостей сприйняття дійсності поетами-модерністами, доцільно проаналізувати особливості їхньої мовної картини світу, а саме: визначити, яким чином світобачення поетів-модерністів утілюється в мовній формі у вигляді символу.

Розгляд символіки як засобу об'єктивізації мовної картини світу в модерній поезії базується перш за все на парадигмі лінгвістичних наук, що зводиться до двох основних – когнітивної лінгвістики та дискурсивного аналізу. У цьому ракурсі дослідження фокусується на таких проблемах мовознавства:

1) мова та мислення/ свідомість/ знання – що в широкому розумінні є предметом когнітивістики;

2) мова як засіб / інструмент комунікації в соціо-культурному контексті.

Тому в контексті поставленої проблематики особливе місце належить дослідженню людського фактора в мові, а саме мовної особистості, адресантно-адресатної конфігурації комунікативної ситуації та особливостей відображення картини світу в мовному повідомленні: в рамках пропонованого дослідження – в модерному поетичному дискурсі.

Поняття мовної картини світу базується на постулаті, що мова є важливим способом формування та існування знань людини про світ. Відповідно, сукупність цих знань, закріплених в мовній формі, є тим, що в різних концепціях називається «мовним проміжним світом», «мовною репрезентацією світу», «мовною моделлю світу» або «мовною картиною світу» [8: 72]. Через безліч підходів до вивчення мовної картини світу й відповідне зміщення акцентів не існує всеосяжного визначення цього терміна і часто ототожнюється з поняттям картини світу.

Оскільки в результаті взаємодії людини зі світом складається її уявлення про нього, сформована таким чином певна модель світу в філософсько-лінгвістичній парадигмі називається картиною світу. Тобто, картина

світу – це цілісний, глобальний образ світу, який є результатом усєї духовної активності людини, виникає в ході всіх її контактів зі світом і, таким чином, є базисною частиною світобачення людини.

Поняття картини світу ґрунтується на уявленнях про світ і особливостях його сприйняття людиною. Тобто, сприймаючи об'єктивну дійсність, свідомість людини відображає її, у результаті чого виникає певна картина світу. Явища й предмети зовнішнього світу представлені в людській свідомості у формі внутрішнього образу. Таким чином, образ світу не є його простим дзеркальним відображенням, оскільки картина світу також включає в себе позицію відображаючого суб'єкта, його ставлення до цих об'єктів [8: 70]. Картина світу є певним баченням і ментальним конструюванням світу відповідно до логіки світорозуміння певного індивіда, тобто картина світу є індивідуальною в кожній людини й забарвлена її особистісним баченням. Отже, розуміння картини світу поетів-модерністів передбачає врахування особливостей їхнього світосприйняття й ставлення до дійсності.

Картина світу складається з різноманітних фрагментів та елементів, що у своїй цілісності й взаємодії утворюють загальну картину світу індивіда. Найменші елементи картини світу – концепти, згорнуті у фрейми. Фрейм є узагальненою моделлю організації культурного знання навколо певного концепту; це структури знань про світ, що асоціюються з конкретною мовною одиницею [8: 52], тобто, співвідносяться з лексичним значенням слова.

Виникнення картини світу тісно пов'язане з мовою і багато в чому визначається нею. Мовна картина світу є способом відображення позамовної дійсності у змістовній стороні мови. З іншого боку, мова чинить вплив на сприйняття людиною світу: замість прямого доступу до реальності мова створює символічний корелят до неї й у такий спосіб обмежує людину в охопленні дійсності такою, якою вона є. Тому «замість того, щоб бути прямою когнітивною даністю, сприйняття такої дійсності перетворюється на вербальні знаки й коди і між людиною й дійсністю постає мовний пласт, через який вона сприймає дійсність і над яким вона не може домінувати» [17: 9].

Поняття «мовної картини світу» включає в себе співвідношення мови, мислення і дійсності й передбачає, що мова чинить вплив на мислення такою ж мірою, як і дійсність: «оскільки мислення протікає й відбувається в мовних формах, категоризація ... залежить кінцем кінцем від складної взаємодії двох факторів – «устрою» мови та «устрою» дійсності». Відповідно, «привнесення до цього процесу третього фактору – «устрою» когнітивних структур («людський фактор») уявляється неправомірним, оскільки самі ці «когнітивні структури» формуються або мовою, або дійсністю, або ж обома складовими разом» [6: 409]. Виражені в мові значення «складаються в єдину систему світобачення» [8: 75] і, таким чином, зумовлюють особливості світосприйняття мовної особистості.

Мовна картина світу – це особливе утворення, яке постійно бере участь у пізнанні світу і надає зразки інтерпретації того, що сприймається, це «своєрідна сітка, що накладається на наше сприйняття крізь призму мови» [5: 47]. Саме «мовна картина світу зумовлює комунікативну поведінку,

розуміння зовнішнього і внутрішнього світу людини» [8: 79]. Відповідно, мова чинить суттєвий вплив не лише на мислення, але й на поведінку людини [13: 140-141], тобто, певною мірою регулює її діяльність.

Спосіб концептуалізації світу, властивий мові, частково універсальний, частково національно специфічний. Тому дослідження мовної картини світу модерного поетичного дискурсу передбачає врахування:

1) характерних для англійської мови концептів (з урахуванням їх варіювання та особливостей у США, Великій Британії та Ірландії початку ХХ ст.);

2) національно зумовлених специфічних конотацій для універсальних концептів;

3) цільного «наївного» погляду на світ поетів-модерністів, адже кожна мова відображає певний спосіб сприйняття світу, його концептуалізації.

Мовна картина світу як загальнокультурний набуток нації, чітко структурована і багаторівнева, тому поняття мовної картини світу включає наївну мовну картину світу, що «представляє відображені в природній мові способи сприйняття й концептуалізації світу, коли основні концепти мови складаються в єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка нав'язується в якості обов'язкової всім носіям мови» [1: 39]. Таким чином, індивідуальні картини світу, відмінні в різних людей, що належать до одного мовного колективу, проте формуються на спільному для них універсальному підґрунті.

Мови різняться своїми «мовними картинками світу». Звідси, люди, що розмовляють різними мовами, мають різні типи мислення, і це не просто пов'язане з мовою, а зумовлене нею, адже «кожна цивілізація, соціальна система характеризується своїм особливим способом сприйняття світу» [3: 17]. Тому можна зробити висновок, що менталітет будь-якого лінгвокультурного суспільства зумовлений значною мірою його мовною картиною світу, в якій репрезентовані світобачення й світорозуміння його членів. Отже, «безсумнівно доведеним можна вважати вплив рідної мови на форми мислення і «мовну поведінку», що дає підстави багатьом лінгвістам говорити про «полон рідної мови», у якому знаходиться її носій» [6: 410]. Таким чином, мова надає сприйняттю світу певного специфічного «забарвлення», оскільки в концептуальній картині світу взаємодіє загальнолюдське, національне й особистісне.

На картину світу мовної особистості тим або іншим чином здійснює вплив рідна мова і навпаки. Це явище виявляється більш інтенсивно у випадку суто специфічних національних явищ – тому тут можна говорити про мовну зумовленість або ж у випадку переміщення чужого явища на національний ґрунт – про набуття ним нового мовного забарвлення. Це можна прослідкувати на прикладі того, як В. Б. Єйтс інтерпретує міф про Христа-спасителя душ, переносючи його до національного ґрунту Ірландії, трансформувачи цей образ в легенду про графіню Кетлін:

The Countess Cathleen was the name I gave it;

She, pity-sized, had given her soul away,

But masterful Heaven had intervened to save it [18: 1102].

Власне ім'я *Countess Cathleen* символічне і в тексті поеми виступає ірландським національним уособленням Ісуса Христа. Її беззастережна саможертвоність вербалізується фразою *She, pity-sized, had given her soul away*, оскільки вона, щоб викупити в диявола душі всіх людей, жертвує власною, але диявол виявляється безсилим забрати таку чисту душу. Завдяки чистоті своєї душі графиня Кетлін рятує світ, а в беззастережній саможертвоності графині знаходить порятунок її власна душа [4: 283]. Паралель з Ісусом Христом виникає через уведення слів, що в сукупності передають християнський підтекст: *But masterful Heaven had intervened to save it*, а саме: *Heaven*, що вербалізує присутність Бога, а також дієслова *intervene* та *save*, що конотативно пов'язані з діями вищих сил. Цей приклад засвідчує, що національна мовна картина світу знаходить відбиток у світосприйнятті мовної особистості й засобах його вербалізації. Таким чином, «мовні картини світу є результатом ментальних репрезентацій у конкретних мовах» [11: 38–39], що також містять певні національні образи й уявлення.

Якщо розглядати модерний поетичний дискурс як особливим чином вербалізоване світосприйняття поетів-модерністів, можна умовно вважати сукупність їхньої творчості втіленням мовної картини світу. Мовна картина світу поетів-модерністів визначається через виявлення особливостей її вербалізації, що включає в себе як окремі мовні одиниці та їхні лінгво-семантичні аспекти, так і особливості їх комбінації між собою з позицій граматики та синтактики. При чому слід ураховувати, що, «коли йдеться про текст твору, він є зв'язною сукупністю висловлювань, а дискурсом твору є картина світу, що створюється через цей текст, уключаючи «ідеологію», авторські переконання та переваги, його симпатії та антипатії, «підтекст», відношення до інших творів та взагалі до інших текстів» [12: 36]. Таким чином, картина світу автора знаходить утілення в сукупності мовних засобів, що відображають його світосприйняття й утворюють у своїй взаємодії смислову єдність – текст.

Оскільки поетам-модерністам притаманне складне світорозуміння, їхня поетична мова зазнала розвитку до найвищого ступеня в прагненні передати найтонші відтінки складного філософського смислу, в результаті чого найефективнішим засобом вираження концептуальної інформації став символ. Наприклад, центральний для творчості Т.С. Еліота концепт смерті-в-житті знайшов своє втілення в символічних образах «Порожніх людей» та «Безплідної землі». У поемі «*The Waste Land*» поет демонструє різні варіації теми смерті-в-житті: це і Марія Ларіш із її безпредметними спогадами, і сам оповідач поеми, і пережитий в гіацинтовому саду любовний екстаз, і мадам Созостріс, і нагопв безликих людей, що рухається по Лондонському мосту, і великовітська пані, а також вульгарна дівчина Ліл, клерк і друкарка й інші персонажі поеми – існування всіх цих героїв є смертю-в-житті: за авторським задумом кожен із них символізує певний прошарок населення, а також різні типи людей, духовний світ яких поглинула смерть, хоча тілесно вони ще живі. У поемі саме природа є символічним відображенням їхнього духовного стану:

The river's tent is broken: the last fingers of leaf
*Clutch and sink into the wet bank. The wind
Crosses the brown land, unheard. The nymphs are departed* [15: 68].

Виразниками авторського концепту виступають словосполучення: *the last fingers of leaf, wet bank, brown land* та дієслова: *clutch and sink, are departed*, що вербалізують безсилість, спустошеність і містять конотації трагізму.

У модерному поетичному творі намір автора, його ідеї, задум у формі образів та символів знаходять свою реалізацію безпосередньо через мову. Тобто, текстове «послання, відображуючи модель світосприйняття людини, також будується на основі лексики, відібраної за критеріями ієрархічності, унікальності, асоціативності, оцінюваності» [9: 145], згідно з особистими мотивами та міркуваннями поета.

Оскільки символічна мова слугує засобом вираженням світовідчуття поетів-модерністів, а символи є образами переживань, що включають нерозкладну єдність процесів відчуття, воління, мислення, можна провести паралель до картини світу, що містить компонент переживання людини: «образи переживань розташовуються один відносно одного у відомому порядку; цей порядок ми називаємо системою символів, які переживаються» [2 : 76]. Тобто, можна вважати, що символи є конститuentами певної сфери мовної картини світу, що стосується саме сфери почуттів та переживань дійсності.

Художній символ містить емоційну складову й тому є надзвичайно складною єдністю, оскільки він є виразником переживань утіленої в індивідуальному образі миті. У модерних поетичних текстах символіка емоційно насичена й слугує засобом передачі ставлення автора до проблем людства, як от фрагмент із поеми Т.С. Еліота «The Hollow Men»:

*In this valley of dying stars
In this hollow valley
This broken jaw of our lost kingdoms* [16: 77].

У тексті поеми через концептуально та емоційно насичені символи поет актуалізує тему занепаду духовності людської цивілізації, що наростає протягом усієї поеми і «отримує своє кульмінаційне фігуральне втілення не в пророцтві про кінець світу, а в образі долини згасаючих зорь» [10: 8]. Тобто, символічний вираз Т.С. Еліота *valley of dying stars* виступає виразником трагічного кінця людства. Образи *valley of dying stars* та *our lost kingdoms* дуже символічні і мають глибокий підтекст: Т.С. Еліот символічно отожднює *valley of dying stars* із людським родом, що втратив дароване йому царство на землі (*kingdom*). Ця заключна картина поеми складається з кондесованих у ній домінуючих мотивів усієї поеми: це порожні люди (*hollow men*), що уособлюють занепад сучасного людського світу, а саме утрату духовності; символіка уламків та руїн (*bones, broken column*) – все це концептуально збагачує й поглиблює смислове поле символічних образів *lost kingdom* та *valley of dying stars*, що в даному фрагменті виступають основними засобами актуалізації картини світу поета.

Отже, символи як виразники картини світу в модерних поетичних текстах наділені глибоким смыслом і мають багатозначну смислову систему.

Смислові потенції символіки зумовлюються тут перш за все «актуалізацією у свідомості мовців тих чи інших прототипних (стереотипних) атрибутів, оскільки прототип – це ментальний зразок, концептуалізована ділянка певної мовної картини світу, яку регулярно використовує лінгвоспільнота для категоризації» [7: 28]. Таким чином, можна вважати, що символічність значення перш за все зумовлена індивідуальною картиною світу поета, але й сягає корінням ментального та етнонаціонального підґрунтя, адже загалом «мова як визначальний складник культури багата зразками етносимволів, які виражають світогляд народу» [14: 115]. Такими є суто історико-національно зумовлені символи В.Б. Єйтса Кухулін і графиня Кетлін, що водночас утілюють значимі для всього людства цінності: духовну чистоту і свободу.

Мовні засоби, якими користуються поети-модерністи, зумовлені особливостями їхнього світосприйняття і у своїй сукупності формують індивідуальну мовну картину світу. Відповідно, в контексті творчості поетів-модерністів картиною світу можна вважати як індивідуальне сприйняття світу поетами, так і їхні творчі засади та переконання.

Загалом можна зробити висновок, що найефективнішими виразниками мовної картини світу в модерній поезії є символи в силу своєї лаконічності та смислової ємності, а також виразниками почуттів і переживань мовної особистості. Символіка як явище, зумовлене не лише універсальним, але й національним підґрунтям у модерній поезії, часто містить специфічні конотації та базується на національних культурних цінностях, що знаходять вияв у національно-історичних образах і мотивах. Добір мовних засобів, що виражають символічний компонент значення, залежить від певної мовної особистості поетів-модерністів, у поетичних текстах яких немає нічого зайвого й випадкового, а всі елементи як лінгво-когнітивні сутності є взаємопов'язаними і взаємозумовленими. Перспективним уявляється подаліше дослідження особливостей об'єктивізації мовної картини світу через символіку в модерному поетичному дискурсі, а також її систематизація.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Апресян Ю.Д.**, Богуславская О.Ю., Левонтина И.Б., Урысон Е.В., Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Проспект. – М.: Русские словари, 1995. – 558 с.
2. **Белый А.** Символизм как миропонимание / Сост., вступ. ст. и прим. Л.А. Сугай. – М.: Республика, 1994. – 528 с.
3. **Гуревич А.А.** Категории средневековой культуры. – М., 1984. – 350 с.
4. **Коломієць Л.В.** Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії). Монографія. – К.: Київський Національний Університет ім. Т.Г. Шевченка. ВПЦ «Київський Університет», 2004. – 451 с.
5. **Кубрякова Е.С.** Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения: роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – Ин-т языкознания Рос. Акад. Наук. – М.: Языки славян. культуры: А. Кошелев, 2004. – 555 с.
6. **Левицкий В.В.** Семасиология. – Винница: НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
7. **Левченко О.П.** Дослідження вербальних символів у лінгвокультурологічному аспекті // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 49, Т.1. – С. 27–29.
8. **Маслова В.А.** Когнитивная лингвистика. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
9. **Островский Д.О.** Реалия, символ: коммуникативный аспект // Культура народів

Причерноморья. — 1999. — № 8. — С. 142–146. 10. **Пестерев В.А.** Поэма Т.С. Элиота «Полюе люди»: Методические рекомендации по курсу истории зарубежной литературы XX века для студентов филологических специальностей — Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 2001. — 32 с. 11. **Селиванова Е.А.** Когнитивная ономазиология. — К., 2000. — 248 с. 12. **Степанов Ю.С.** Семиотика концептов // Семиотика. Антология. — М.: Академичекий Проект, 2001. — С. 603–612. 13. **Уорф Б.Л.** Отношение норм поведения и мышления к языку // История языкознания в очерках и извлечениях. — 1960. — С. 198–225. 14. **Школа Г.М.** Функціонування міфонімів в українських, польських та болгарських фольклорних текстах // Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство. Вип. 5, ч. 2. — Бердянськ: БДПУ 2010. — С. 115–122. 15. **Eliot T.S.** Collected Poems: 1909 — 1962. — New York: Harcourt, 1988. — 183 p. 16. **Eliot T.S.** Selected Poems. — L.: Faber and Faber, 1972. — 114 p. 17. **Fizer J.** Alexander A. Potebnia's Psycholinguistic Theory of Literature. — Cambridge, Harvard: University Press, 1986. — 164 p. 18. **Yeats W.B.** Poems / W.B. Yeats // The Norton Anthology of Poetry. — 4th edition. — New York — London: W.W.Norton & Company, 1996. — P. 1083–1105.